

Олександр Кривоший

ОКОПИ

Федір не спав... А чого, й сам не знав. Думки ворушились і, ліниво жевріючи, згасали... А він все лежав горілиць на ліжку і широко відкритими очима вдивлявся в стелю, що ледь біліла в ранкових сутінках...

І не спалося Федорові, і не думалось, як треба, а так — ні те, ні се... Як ото прокинувся після перших півнів, так і не заснув більше...

Розсердившись, кинув до ніг ватяну ковдру... Вранішня прохолода миттю вп'ялася в тіло... І Федір, рипнувши пружинами ліжка, заспішив до стільця з одежею: «Ух-ух-ух...!»

Дружина бряжчала відрами, пораючись по господарству.

«Отак ціле життя прожили — все в тій роботі, і в роботі. Будь вона неладна!» — подумалось Федорові. Мимоволі кинув погляд на зім'яту постіль...

«І не наніжились, усе ніколи було... І дітей он, мимохідь народили, між роботою виростили. А вони пурхнули з батьківського гнізда і виглядай їх тепер у гості, як родичів...»

Вдягнувшись, Федір нашвидкуруч випив кухоль теплого молока з хлібом і пішов з хати, прихопивши загорнутий у газету сніданок.

Сходило сонце. Чулося неясне тракторне гримотання, ревли корови на молочному комплексі — сільський люд ставав до роботи. Стежка крутилася між сухими стеблами минулорічної трави, пірнала в неглибокі калюжі, а йому здавалося, що то він, Федір Кагадій, протоптав її тут за ті довгі роки, що працює на тракторі...

...Була рання весна. То там, то тут пробивались у низину до степової річечки струмки, весело перемовляючись чи то між собою, чи то з блакитним небом, чи з галасливими горобцями... Потрапивши під посірілий льодовий панцир річки, струмки замовкали, ображено, по-старечому шамкотіли під кригою, шукаючи дорозу до річкової води.

Земля повільно, але впевнено прокидалась... Федір дивився і радів. Радів не ранній весні, ні, він не любив скороспілок, радів землі, що не йняла віри галасливим

півнячим наскокам весни і, не поспішаючи, як дбайливий господар, дивилася, примруживши око, на всі ті витівки...

«У березні сім погод на дворі: і сіє, і віє, і крутить, і мить, і рве, і зверху лле, ще й знизу мете», — згадалось Федорові.

«А де ж ті струмки з самого ранку взялись, ще й сонце не вигріло?» — подумки спитав себе Федір.

«Певно, дощ уночі йшов! Ага, так ото й не спалося...»

На душі було холодно й слизько, як на вулиці.

«І що за день сьогодні», — думав Федір, заходячи на подвір'я тракторної бригади. Від майстерень вже чулися неясні чоловічі голоси, сміх... Ранкову тишу, що пливла над горбами селянських осель, над верхами дахів молочно-тваринницького комплексу розірвав пронизливий зойк тракторного двигуна... Федір привітався до гурту трактористів, що курили, виглядаючи бригадира з нарядами, і пішов до свого старенького «дитюка».

«Степановичу, йди, Вітько курортні анекдоти травить...!» — гукнув хтось із гурту. Федір не зупинився.

«А вона йому й сказала...», — збуджений Вітьчин голос потонув у дружному чоловічому реготі...

Федір мовчки обійшов трактор, придивляючись, чи все в порядку, далі відімкнув кабіну, почав заводити...

«Хм...! Який наряд сьогодні випише Мишко-бригадир?» — думав, приладжуючись завести пускача, Федір.

Ура-аз... пускач чхнув, обдавши тракториста синім димом, і замовк.

«Знову, мабуть, на ремонт пошле, пацанам помагати! — подумав Федір — А вони, бач, харцизяки, як на курорти та за получкою — то перші, а от двигун переберать — тями нема».

...Пускач залящав, аж вуха позакладало... Федір опустив важіль, і двигун неголосно, але впевнено запрацював. Він на хвильку завмер, прислухаючись до того звуку. Сталеве серце билосся рівно і спокійно. Федір вдоволено усміхнувся. Далі витер ганчіркою долоні і пішов до гурту, де вже щось викрикував, розмахуючи руками, Мишко-бригадир...

Доки він роздавав наряди, Федір краєм ока оглянув двір. Не побачивши важкого тупорилого «сталінця», знехота поцікавився в молодого тракториста, що стояв поруч:

— Чуєш, Петре, а де це С-100 подівся?

— Та його ж агроном у Зайцеву Балку погнав, окопи там старі загортать, — відказав Петро.

— Що? Окопи? Як окопи? Брешеш! — оторопіло мовив, міняючись на лиці Федір.

Хлопець, дивлячись, як напружується його обличчя, злякано забелькотів...

— Та що ви, що ви, дядьку Федоре, я, чесно кажу, я...

— Не може бути! — вигукнув Федір. — Давно погнав?

— Що давно? — не второпав наляканий Петро.

— Погнав давно, питаю?

— Я ж кажу, Федоре Степановичу, я тільки на роботу прийшов, а він...

— А ти, ти що? — визвірився на тракториста Федір.

— А що я, що я? Він же мене не питав... сів і поїхав, а я... Та чого ви кричите, дядьку? Він же начальник! Він...

Федір не слухав, крутнув головою і швидко пішов з двору. Потім повільно, важко побіг, скочивши на густий килим озимини, де не так слизько і менше грузли чоботи...

— Не дам!.. Не да-ам! — ледве чувся за тракторним гримотінням Федорів голос.

— Що з ним? — здивовано спитав у збитих з пантелику трактористів Мишко-бригадир.

— Агроном у Зайцевій окопи засипає..., — заговорив Петро, — а він як з ланцюга зірвався, в смерть перелякав...

Бригадир хотів щось сказати, та тільки рукою махнув. Далі мовчки сів за кермо старенького «Москвича», клацав ключем і дивився, як віддалялась, меншала постать Федора.

— Не добіжить же дід! Точно не добіжить! — процідив крізь зуби... Двигун врешті завівся, Мишко-бригадир грюкнув дверцятами і поїхав слідом за Федором...

До Зайцевої не доїхали... «Москвич», ковзнувши на повороті, влетів з розгону в глибоку калюжу, чмихнув і заглох. Мишко клацнув ключем запалення раз, удруге — марно, двигун мовчав.

Федір, вилаявшись, відкрив дверцята і провалився в каламутну воду, майже по коліна. Нащупавши ногами тверде дно, побрів, не звертаючи уваги на Мишка, що кричав щось услід, розмахуючи руками.

Не розбираючи дороги, йшов туди, де вже чулося за горою гудіння важкого трактора...

Відгала земля липла до чобіт, а він усе прискорював і прискорював крок. Врешті, побачивши вдалині трактор, побіг, спотикаючись і задихаючись від того бігу...

Біг, як колись, в атаку, тільки коліна не трусилися, а в голові цокало: добіжу, мати вашу, добіжу... Добіг: Кинувся до сірої громади трактора.

— Сій, сучий сину, сій, — я сказав!

Трактор зупинився, з кабіни висунулось розгніване обличчя...

— Ти, ти що-о? — тракторист врешті впізнав Федора. — Ви що, дядьку Федоре, з глузду з-з-з'їхали, а якби не побачив, га? — кричав, заїкаючись, тракторист.

Федір повільно підійшов до трактора.

— Тобі хто дозволив? Га? А ну вилазь з кабіни!

— Мені що? Мені наказали... Он агроном...

Тракторист сховався в кабіні, але за мить його голова знов з'явилась у відчинених дверцятах.

— А ви мені не заважайте! Зійдіть з дороги, чуєте! І так копійки заробляємо!

Трактор загрозливо сіпнувся до Федора. Він стояв, розчепіривши руки, загородивши собою напівзасипані окопи...

Трактор ще трохи злобливо погарчав і замовк.

Десь високо в небі гудів літак.

— Тобі що, старий дурню, жити набридло, га? — заверщав, скочивши на землю тракторист.

— Ну чого ти, Василю, тож пам'ять... Чуєш! — мовив спокійно Федір. — Вона ж живе в людях доти, поки душа болить і плаче. Ех, ти, Василю...

— А що я, що я? — верещав, витріщивши очі, тракторист.

— Мені дітей годувати! У матері хата валиться. Свині плавають...

Федір його не слухав, продовжував:

— Ми пам'ятників наставляли, Василю? Але зроблені вони нашими руками, руками живих... Чуєш? Живих..., ситих і щасливих. А оцей пам'ятник — їхніми руками виритий... Їхніми... Тих, що не дожили ...

— Що це ви, діду, мітингуєте? — підійшов молодий, модно вдягнутий агроном.

— Гарне діло демократія, да? — посміхнувся до Федора. — Якраз для таких, як от ви!

Федір уважно подивився агрономові в очі. Холодні і байдужі, як у різника.

— Тобі хто дозволив отак з пам'яттю? Га?

— А вам яке діло, діду? Хто ви такий, щоб я перед вами звітував, хто мені дозволив?

— Бездушний ти йолоп! — видихнув йому в обличчя Федір, наче плюнув межі очі.

— Та я один із них, — він показав рукою на окопи, — тільки я вижив, у госпіталах виходили...

— Гм! Ви, діду, знаєте, того... Не дуже словами... Бо вам слова, а у нас у країні з хлібом «пробуксовка», — вставив агроном модне слово і посміхнувся, аж самому сподобалось. — Скільки землі гуляє, он і яри, і канави, а це ж тонни хліба. Ну, яка користь із тих канав? — крикнув до Федора.

Обличчя старого перекошилося...

— Не ти їх копав! Не тобі й загортати, сучий сину! — крикнув люто. — Не тобі, хлопче... — додав спокійніше, приходячи до тями. — Господи Боже! Хто твою душу отак скалічив? — Федір зазірав агрономові в очі і не помічав у них нічого, окрім люті і молодечого запалу.

— Народили вас, одягнули, нагодували, а от про душу — забули, — прошепотів із сумом.

Федір враз зів'яв, стомлено опустив на груди голову. — Про душу забули... — прошепотів.

Йому щось говорив молодий агроном і про план, і про продовольчу програму, і про голодних африканських дітей..., а він мовчав, відчуваючи, як різкий біль рве на шматки серце.

— Слухай, хлопче, хліба жменю збереш, а пам'ять людську загубиш, — видавив з себе по хвилі... — Жінки он з поля йтимуть, подивляться на ті окопи, котрась може й заплаче, — згадавши діда чи батька. Діти в похід підуть, а вчителька їм може й розкаже про бої за селом... І обізветься, може, чиясь душа, і заплаче... А ти план, програма, африканці...

— Ну, ви собі, діду, як хочете, а поки я тут хазяїн, не буде на цьому полі окопів. Район мене підтримав, — сказав, наче відрізав агроном.

Федір відкрив рота, хотів щось сказати, та тільки слиною бризкав, слів не було.. А очі більшали, наливаючись чи то люття, чи страхом...

Далі замахав руками перед носом оторопілого агронома, ноги не втримали, і він упав на понівечену війною і людьми відгалу землю, затих...

***

...Пізно ввечері, ніжачись у теплій постелі, агроном згадав денну пригоду.

— Слухай? — звернувся до молодої дружини. — Ти знаєш такого Федора Кагадія? Ми в Зайцевій балці окопи сьогодні загортали, так він аж на поле прибіг і почав мітингувати! Мене мало до інфаркту не довів! А самого в лікарню відвезли, ледве дихав... Формений псих!

— Федір Кагадій? — дружина задумалась. А-а, дід Федір! — пригадала і посміхнулась... — Та не бери зайвого до серця. Люди кажуть, що він з фронту такий прийшов... Чесний... — І по хвилі. — Контужений він, любчику...

Вона прихилила голову до міцного агрономового плеча і заплющила очі...

Їм було хороше... І вони посміхались...